В.А. Ткаченко,
О.І. Щукін

МОТИВАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ОСНОВІ ІНІЦІАТИВНОЇ ТВОРЧОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Загальносвітова економічна проблема сьогодення поставила перед суспільством України первинне для філософської свідомості моральне питання про природні витоки та підґрунтя життя як субстанції існування. Аналізуючи концепцію економізму сучасності, доходимо висновку, що з цих позицій не вирішується проблема узгодження ініціативної економічної діяльності за «першим і фундаментальним законом природи» – егоїстичних інтересів індивідуума з етикою служіння вищим цінностям суспільства, яке базується на технократичних принципах. А це означає, що таке суспільство не має історичної перспективи, бо розвиток продуктивних сил і взагалі цінності продуктивної праці у своїй суті знаходять далеко недостатню оцінку в суспільній свідомості. Прагнення до розвитку виробництва і творча ініціативна економічна діяльність дуже часто розглядаються в нас як «буржуйське прагнення до наживи або «не лізь зі свинним рилом до барського корита». Уже за такого підходу можна сформувати чи не найважливіше завдання нашого сьогодення: визнання українським суспільством розвитку продуктивних сил як загальнонародної справи, у якій зацікавлена держава; духовне усвідомлення кожним індивідом і кожним господарським суб'єктом своєї виробничої діяльності як виду суспільного служіння нації.

Звичайно, заміна суб'єкт-об'єктивного розуміння структури суспільних відносин інтероб'єктивними, а також перехід від соціальної теорії цілераціональної дії до соціально-регульованої теорії, що базується на підґрунті комунікації, сприяють фокусуванню уваги на умовах побудови аконфліктного суспільства та напрямах і можливостях екстеріоризації регулятивного потенціалу консесуально-дискурсивної раціональності. Але сьогодні легітимуючу силу мають лише правила та комукативні передумови, які потребують визначення згоди між «рівними» і «вільними» на основі вимушеного чи випадкового консенсусу. Бо демократія аж ніяк не є продуктом капіталізму, як прийнято вважати. Скоріш навпаки, бо це наслідок незворотних змін у духовному житті народу, народження особливого типу культури та ідеології, принципом існування яких є спосіб буття, вільна творчість та індивідуальне самовизначення. А економічна і політична свобода є лише виявом саме ініціативної економічної діяльності індивідів (членів суспільства), яка утверджується даними типами культури та загальнодержавної ідеології громадського суспільства.

Саме ідеологія громадського суспільства для України, що силою історичних обставин і волею її політичної надбудови опинилася на роздоріжжі багатовекторного розвитку, є тематикою найбільш інтригуючою. Суспільство розділилося на стільки ж груп, скільки усвідомило векторів розвитку. Серед тих, хто усвідомлює вартість свободи, демократії та прав людини, більшість схильна завбачати перспективи громадського суспільства крізь призму «вільного ринку», вважаючи, що варто лиш усунути всі заборони щодо приватизації, як свобода прийде сама собою. Гірке розчарування 18 роками економічних реформ більшості населення та «грабіжницька приватизація», а також марні намагання одержати суспільну солідарність по суті «ринкової економіки», підштовхує інтелектуальну надбудову до критичного сприйняття громадського суспільства як форми нової формації та разом із тим можливостей трансформації його до

© Ткаченко Володимир Андрійович – доктор економічних наук, професор;
Щукін Олександр Ігорович – кандидат економічних наук.
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля.

ISSN 1562-109X

цивілізаційної моделі розвитку. Сьогодні багато хто вважає, що перспективи України як нової держави великою мірою залежать від порозуміння серед політиків і поміж президентом і Верховною Радою України. Можливо це й так, якби ще гостріше не стояло питання про порозуміння серед представників українського інтелектуального потенціалу, які все ще знаходяться у становищі представників інтелігенції, інституалізованої в минулому, більшість яких мов би затрималася десь у 1985 р., не збагнувши «горбачовської перебудови». У не дуже поширених публікаціях чи відкритих дискусіях щодо громадського суспільства насторожують надзвичайно протилежні бачення: «від обов'язку», а priori непридатного для України «західного досвіду», до унікальності українського шляху до свободи і суспільного добробуту.

То ж чи не помиляються ті, хто вважає ніби з кризи, що охопила всі сфери життя української держави, можна виповзти за допомогою вольових зусиль нового президента чи Конституційної реформи? У математиків є надзвичайно доречний тут вислів, що «з перестановкою складових елементів загальна сума не змінюється». Без постійної тривалої та цілеспрямованої роботи вдома, у школі, у закладах вищої освіти, на підприємствах, фірмах, в установах державного, регіонального і місцевого самоврядування, без виховання в людей відчуття й усвідомлення індивідуальної свободи й особистої незалежності, глибоко пов'язаних із відчуттям державності і відповідальності за свою державу, без орієнтації на власні культурно-ідеологічні цінності та традиції, без внутрішнього відродження кожним людської гідності й толерантності між собою, усвідомлення своєї причетності щодо громадського суспільства, без створення загальнолюдських і загальнодержавних психологічно-мотиваційних звичок і навичок, які стали б неписаним законом загального буття для кожного, справу єдиного громадського суспільства, його демократизації у природному сенсі не зрушити з місця. Політичні та економічні зміни, випереджаючи культурно-духовне зростання індивідів, повертають суспільну формацію на початкові рубежі.

З визначенням справедливої конкуренції, ініціативної економічної діяльності в суспільстві неодмінно виникає постійно діюче питання: яким має бути кістяк ідеологічної системи, що триматиме всю систему цінностей нового суспільства? Адже само собою нічого не з'являється. То ж не з'явиться і структура етичних норм, правил поведінки, технологічна база, що здатні мотивувати й утримати кожного в межах раціональних механізмів соціальної дії. Лише оновлення ідеологічних підходів на основі узагальнення ініціативної економічної діяльності може створити подібну систему норм і цінностей, що здатні інтегрувати нову соціальну формацію.

За об'єктивного підходу ідеологія як явище неодмінно притаманна суспільному життю, бо основним принципом її існування є спосіб буття й індивідуальне самовизначення кожним себе і форми своєї ініціативної економічної діяльності. То ж замість безрезультативної загальної помилки щодо «проблеми чи жити з ідеологією, чи існувати без неї» значно раціональніше чи доречніше вести конструктивну розмову щодо змісту суспільного буття, структури суб'єктів, їх форм існування та функціонування у новій суспільній формації; розкрити системно-синтезуючий характер основних рис ідеології, що спрямований на вирішення практичних завдань організації життя та виробничої діяльності суб'єктів суспільства, її орієнтації (навіть на мікрорівні) на довготривалі на основі високих технологій процеси, явища, тенденції та стратегію мотивації суспільного розвитку.

Якщо ж ідеологію розглядати як функцію, що об'єктивно виконує функцію найвищої легітимації всього, з чим вона має справу у змістовному аспекті уявлень про світ, суспільство з певним суспільним устроєм, соціальними відносинами, типами поведінки, способу життя і місця людини в них, то ідеологія виступає як вольовий імпульс, що забезпечує тривалу організацію суспільної формації і як джерело соціальної мотивації ініціативної економічної діяльності

індивідів, соціальних груп, суб'єктів суспільства в цілому. Причому легітимація повністю забезпечується не через умовні механізми суспільних інституцій, а через усвідомлення природних процесів творчої ініціативної економічної діяльності кожним і суспільної психології взагалі.

Проте за умов глибокої політичної, економічної, а найголовніше моральної кризи українського суспільства не має сенсу орієнтуватися на якусь певну модель суспільного розвитку. Якими б привабливими не здавалися так звані «західні цінності» або, якого б осуду і зневаги не зазнавали наші вітчизняні цінності, усе ж поспішні та необдумані підходи до визначення чітких критеріїв буття можуть спричинити значно більші ідеологічні метаморфози, ніж уже спричинили. Заперечення позитивних сторін минулого є таким же безпідставним і шкідливим, як і неприйнятність, ідеологічна самоізоляція, ігнорування західного ідеологічного підґрунтя, яке дає можливість різноманітного концептуального вибору, бо західні цінності пов'язані зі свободою дії та особистою відповідальністю, на основі суспільного єднання цінностей, інтересів і моделей соціальної дії.

У будь-яких природничо-наукових побудовах необхідні математичні розрахунки, оптимізація процесів на основі їх моделювання й оптимальні за цілями висновки, які б стверджували, що «первинні величини за числом нескінченні, за величиною неподільні; з одного не виникає багато, так як і забагато» неможливе одне, але все породжується шляхом їх поєднання, взаємообумовлення і взаємовизначення» [1]. То ж і наше суспільство, що являє свою сукупність життя окремих людей (індивідів) також має подвійну природу: з одного боку, як реальність сама по собі творчої ініціативної економічної діяльності з аспектом просторово-часової безмежності; з іншого, як реальність за сукупністю ініціативної економічної діяльності кожного з аспектів легітимації, що перетворює світ на дійсність, яка постає через людину та її творчу активність. Від так кожна людина (і це треба враховувати) перебуває у подвійному світі природного буття: світі речей фізичного плану, як мотивація ініціативної економічної діяльності, і світі об'єктів, предметів і речей, що постали за її активністю, як легітимація дії, яка виявляється вже у природному акті сприйняття суспільної формації.

Життя людини також має подвійну природу: з одного боку, воно є реальністю, що існувала до її появи як біологічного виду, та розвитку як соціальної складної морально-економічної системи; з іншого боку, водночас воно є тією дійсністю, у якій живе кожна конкретна людина в конкретному соціальному середовищі й конкретному соціальному історичному періоді.

То ж, якщо життя належить до того світу реальностей, що породило людство взагалі, то створювана людством життєва дійсність вимірюється якістю її ініціативної економічної діяльності або вартістю життя людини як економічної субстанції.

Отже життєвий світ – світ буття людей є сукупністю подій, дій, діяльностей, спрямованих, передусім, на спілкування поміж людей і людей між собою. Спілкуючись між собою словом – знаком, як первинною дією, як наслідком ініціативної економічної діяльності між двома індивідами складається значення, яке символізує спільність дії. Сукупність альтернативних дій у суспільстві, інтерпретованих знаками і значеннями індивідуальної економічної діяльності, її фізичного біоенергетичного потенціалу, складається в дійсність суспільної формації, її економічну субстанцію, що символізує дійсність людського життя, первинним символом якого є ініціативна творча економічна діяльність як свобода дії щодо іншого. Тобто на відміну від реальності, у якій людина перебуває у природному своєму стані як біоенергетична система, означеній конкретним часом і простором мимо своєї волі, дійсність життя для кожного розгортається як її дія, слово і значення економічної субстанції, якими долається інертна реальність і має місце легітимація їх за особистою участю в середовищі суспільної діяльності.

Отже, якщо на дійсність подивитися в аспекті ініціативної економічної діяльності індивідів суспільства, то такий дискурс дії є не що інше, як етика спілкування, бо окреслена тут дійсність є суспільною або соціальною [2].

При визначенні ідеологічної концепції буття не слід сприймати етику як «панацею від усіх бід». Не всі етики виконують завдання піднесення й розуміння людського життя на вищому енергетичному рівні. «Деякі етики» є на службі інших інтересів і цілей, тим самим конвертуючи вартість людського життя, вартість людського існування як засоби для пригноблення, для керування іншими, їх свободою.

І отже, посилення уваги до етичних принципів і норм не завжди свідчить про посилення піклування щодо можливостей поліпшення людського буття. Не кожна вартість або норма, піднесена до рангу етики й етичності, є однаково потрібною, однаково толерантною, однаково оптимальною для суспільства, хоча й існує в дійсності. До речі, серед основних ідей християнства найбільш поширені єдинородність людства; усі люди є рівними перед Богом: не має жодного обраного народу, жодної привілейованої раси, касти чи класу; належне місце займає саме тісний зв’язок індивідуальної та суспільної етики. Класична філософія розпадається на ряд концепцій щодо узагальнення і синтезації основних принципів загального розвитку, втрачаючи єдність і цілісність в історичному плані навіть перед очевидністю мінливості та різноманітності соціального буття різних епох, часів чи інших історичних реалій, добиваючись констатації їх єдності завдяки пошуку властивих розвитку етичних законів і закономірностей [3].

Філософи та науковці за фахом, осмислюючи історичні природно відтворювані процеси та сутність взаємозв’язків історичних подій та явищ, формували їх у філософсько-історичних концепціях як підґрунтя законів і закономірностей суспільного розвитку, що скріплювали у єдине ціле історичне життя, яке поступово втрачало «потойбічні» виміри свого існування. Незважаючи на особисті релігійні погляди, вони констатували історичні явища як процеси, що розвиваються у часі і просторі, згідно з іманентними їм закономірностями. Окремі імпульси чи постійно діючі джерела розвитку вбачалися і слід вбачати в реальному історичному процесі, а не чекати, що їх привнесуть ззовні добрі місії. Історія давно вже не визнається теорією як вияв Бога, надприродне повністю вилучається як із теоретичного, так і з практичного розгляду. Більш того, інші аспекти життя індивіда та суспільства розглядаються під кутом зору їх видозмін та природних взаємозв’язків.

Опираючись на історичне пізнання, більшість політиків і державних діячів забули, що [4]:

класична теологія історії характеризувалася догматизмом і нетерпимістю до інших підходів пізнання історичних подій, явищ; ігноруванням актуальних соціальних процесів та відповідного пошуку їх історичного підґрунтя;

у свою чергу, класична філософія історії зловживала побудовою концептуальних схем світового обустрію та пошуку його загальних законів, залишаючи поза увагою фактичне розмаїття унікальних історичних явищ та феноменів, історії різних епох і народів у їх самобутності;

а класична історіографія, як наукове обґрунтування, мала ще інші недоліки: зосередженість на політичних аспектах, дослідженні ролі видатних осіб в історії, нехтування іншими галузями історичного значення – соціальних, економічних, культурно-ментальних та вилучення самого питання про сенс, бутність та спрямування історії.

Більш того, сьогодні загально визнано, що:

релігія виступає перш за все як свідчення стабільності суспільства, надійності навколишнього світу, особливо в періоди великих трансформацій;

оскільки спосіб мислення соціуму постійно змінюється, постає питання про зв’язок загальної культури та релігії, де визнається наявність різноманітних типів

культури, кожному з яких відповідає певний спосіб виробничих відносин;

за різних форм співіснування орієнтація йде на встановлення між ним діалогічних підходів: плюралізм, діалогічність, толерантність до іншої точки зору.

Специфічними ознаками сучасності є відхід від матеріалізації та структуралізації історичних цінностей, перебільшеного інтересу до масових явищ, уваги до загального на шкоду специфічному; водночас поєднання науково-критичних досліджень документальної бази історії з використанням тем пошуку сенсу історичних подій та методологічних підходів філософії пізнання, що базується на визнанні цінностей розмаїття суспільних формацій та пізнавальних перспектив буття.

Саме таких підходів бракувало сучасним українським політикам і політологам при визначенні однозначної переконливої відповіді на питання: у чому сутність сучасного українського суспільства, які внутрішні та зовнішні умови його існування, хто є нашими стратегічними спільниками, партнерами, якими повинні бути стратегія і тактика розбудови чи розвитку Української держави. А найголовніше те, що, виступаючи від імені українського народу, вони й гадки не мають про його пізнання як біоенергоінформацію сузір'я індивідів, що є в арсеналі ментальності українського народу, у чому істинний сенс щасливого життя нації. Якщо ж немає достатності пізнання необхідного, то чи може бути усвідомлення потреби політичного суверенітету народу, чи може бути боротьба за його досягнення і розбудова національної української державності, як головної ознаки нації, як вищого рівня розвитку етнічної спільності, як необхідної умови і гаранта щасливого життя? Невже так тяжко усвідомлювати, що ідея нації сягає вершини свого розвитку, органічної цілісності лише тоді, коли визріває її політична складова? То ж не впоравшись із формуванням сучасної національної ідеології, деякі політики вдалися до спроб заперечити українську ідею як щось непотрібне, а то і шкідливе. Схаменіться! Усвідомте раз і назавжди, що державне й національне творення – то є нерозривні, історично доведені процеси, то є одне ціле, що не піддається розпорошенню.

Звичайно, в умовах розбудови Української держави дається взнаки складність багатьох економічних, політичних, соціально-культурних проблем, що зумовлює численні конфлікти на різних рівнях суспільної формації. Бо поряд із новими існують і ефективно функціонують і «старі» цінності, що сформувалися і функціонували під впливом офіційної ідеології попередньої суспільної формації. І не можна забувати, що, окрім тих, хто визнає нові загальнолюдські цінності у сфері моралі, економіки, політики, є більшість населення, для яких приватна власність, багатопартійність, плюралізм думок, навіть усвідомлення необхідності відродження і розвитку національної культури й є хибним шляхом суспільного розвитку, є руйнування цілісної системи цінностей суспільства. Бо для них, що в п'ятому поколінні жили в суспільстві за «другим законом природи», де спільні цінності, створені і викристалізовані протягом століття, за критерієм морально-психологічних цінностей значно вище цінностей «за першим фундаментальним законом природи» – «сам для себе і сам за себе».

За таких умов найважливішим фактором політичної й соціально-економічної стабільності суспільної формації є підвищення культури виробничих відносин, толерантність у розв'язанні соціальних конфліктів як в окремих соціальних групах населення, так і на державному рівні.

Ось чому ініціативну економічну діяльність, як підґрунтя розвитку продуктивних сил суспільства, слід розглядати не як сутність діяльності, а як сутність людини.

Економічна діяльність людей є і суперечливим джерелом людської сутності, і в той же час своєрідною формою олюднення, соціалізації об'єктивної реальності, підґрунтям громадського суспільства. Іншими словами, категорія ініціативної

економічної діяльності, з одного боку, відображає діалектику об'єктивного і суб'єктивного як основи соціалізації кожного члена суспільства; з іншого, як спосіб засвоєння кожним соціального досвіду і соціальної методології минулих та існуючих форм соціальних формацій. Водночас соціалізація є процесом, у якому через ініціативну економічну діяльність відбувається індивідуалізація людини як родової біоенергосистеми, відбувається опредмечування (якщо можна так сказати) чи розпредмечування людської сутності.

Поглиблення й розширення процесу соціалізації адекватно відбивається і на довкіллі, бо через ініціативну економічну діяльність і у процесі діяльності людини зовнішнє природне середовище стає базисом, основою соціально-економічного буття. Саме завдяки індивідуальній економічній діяльності суспільства трансцендентна природа стає справжньою природно-людською реальністю, що специфічним чином вилучена із «поля духовності», у результаті чого ця трансцедентна природа стає ніби додатковим могутнім джерелом і соціалізації індивіда і мотивації ініціативної економічної діяльності. Сутність цієї «віртуальної» природи визначається вже не тільки її природним змістом, але (і більшою мірою) і багатством людської діяльності кожного індивіда і суспільства в сукупності, багатством сутнісних сил історично конкретної людини і суспільної формації, що розвиваються разом і на основі трансформації природного змісту довкілля. Як процес соціалізованої діяльності й діяльності, спрямованої на реалізацію творчого потенціалу індивідів як біоенергетичної цілісності через опредмечування і матеріалізацію досвіду і практики, через пізнання можливого й усвідомлення необхідного.

Саме творча ініціативна економічна діяльність вносить істотну корекцію розуміння сутності людини і змісту її життя, її можна ігнорувати хіба що лише в теоретичних недобаченнях суті цього феномену. Бо ж саме життя перебуває під постійною руйнівною дією його ігнорування як планетарного універсального природного явища, що базується і на «першому і фундаментальному законі природи», і на «другому природному законі». При цьому кожний індивідуум відповідає не лише за вчинене особисто, але й за власне ставлення до життя в цілому. Людина покликана зрозуміти й усвідомити етичну сутність суспільного життя.

І все ж таки слід пам'ятати, що стан природної «простої згуртованості» людей у суспільній спільності, що склалася під тиском життєвих обставин, люди сьогодення змогли переступити, потрапивши в контекст анкратичного дискурсу, орієнтованого не на «звичайне життя» на чолі з вождем, царем чи іншим місією, а на життя вільне і незалежне від примусу, насильства чи поневолення, життя, що відбувається під знаком волі (свободи), свободи дії – творчої ініціативної економічної діяльності. Причому свобода, як і етика, може носити не лише позитивний характер. Абсолютна свобода належить до світу віртуального буття, яке існує в уяві, як щось ще непізнане, як найзагальніше поняття через можливість усвідомлення в достатній кількості матеріалізації діяльності, у якому немає жодного внутрішнього обсягу і наповнення.

Саме за такого підходу під впливом опозиції до примусу складалася практична етична мудрість, висловлювана відповідним мовленням і дискурсом за прямої участі інтелектуального потенціалу. Матеріальним чинником осмислення цього і стало життя під знаком свободи. Поза цим, життя сприймається як чуттєвість, непізнаний намір, як синкретична, недиференційована ще від значення небуття уява, вартість якої поза самою уявою не має значення.

Література

1. Ткаченко В.А. Ефективність соціально-значимих стратегічних рішень у складних соціально-економічних системах / В.А. Ткаченко // Економічний вісник Донбасу. – 2006. – № 2-3 (4-5). – С. 77-87.

2. Пределы предсказуемости / под. ред. Ю.А. Кравцова. – М., 1997. – 247 с.

3. Ткаченко В.А. Интеллектуальный потенциал в основе сенсационных стратегий

/ В.А. Ткаченко // Економічний вісник Донбасу. – 2007. – № 2 (8). – С. 107-116.

4. Лесков Я.В. Знание и власть / Я.В. Лесков. – М.: СИНГЕТ, 2001. – 100 с.